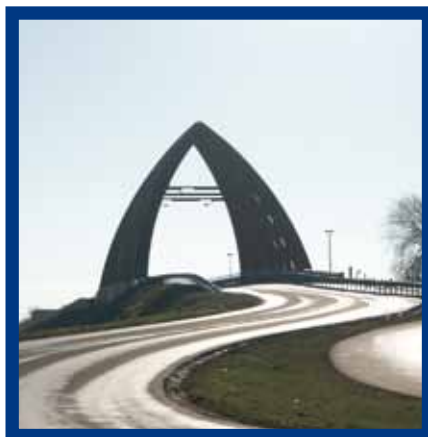

Oude verhalen nieuwe wegen

Friesland ontdekken in twintig volksverhalen.

Colofon

ISBN: 9789078477129

NUR: 502

Bewerking volksverhalen: Hiekeliën van den Herik

Bezinning en toeristische informatie: Rinske Verberg

Redactie: Hiekeliën van den Herik en Rinske Verberg

Eindredactie: Geertje de Vries

Research en aanvullende informatie: Ingrid van Netten

Vormgeving: Johan Breman

Fotografie: Evert van Leersum, Ingrid van Netten en archief Docete

Foto's omslag: Kerk Wanswerd / Brug [het Krusrak] Sneek

Opdrachtgever: Interkerkelijk Werkverband voor de Recreatie,

Postbus 8024, 3503 RA Utrecht, E-mail: info@iwr.nl, www.iwr.nl

Uitgever: Stichting Docete

Postbus 8471, 3503 RL Utrecht, E-mail: info@docete.nl, www.docete.nl

Onze uitgaven zijn te koop via de boekhandel

en de internetboekhandel www.kerkboek.nl

(ook in België)

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, hetzij mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Voorwoord

Noordwest Friesland

1. Helden in het water	Grutte Pier	Kimswerd
2. De vrijheid van het woord	De boekbindersleerling	Leeuwarden
3. Tussen blaren en rozen	De vermoorde onschuld	Klooster-Lidlum / Franeker
4. Alles van waarde is weerloos	Het klokje van Mariëngaarde	Hallum / Hijum

Noordoost Friesland

5. De bron en het brood	Brood wordt steen	Dokkum
6. Een eeuwig ogenblik	De verdwaalde monnik	
7. Doen en laten	Klooster Klaarkamp / Veenwouden	
	Sytse en Maaïke	Alde Feanen / Eernewoude
8. Reuzen en luchtkastelen	De toren van Surhuizum	Surhuizum

Zuidoost Friesland

9. Alleen, maar niet alleen	Dodo's droom	Bakkeveen
10. Spoken op stand	De spoken van het Olfersveld	Beetsterzwaag
11. Moderne sprookjes	Het spook van de Spokeplas	Spokedam / Noordwolde

Zuidwest Friesland

12. Het goud en het graan	De weduwe van Stavoren	Stavoren
13. Kwaad, of erger?	De vloek en de boer	Molkwerum
14. Vrede op de klippen	Het vuur van het Rode Klif	Rijsterbos / Gaasterland
15. Buiten gebaande paden	De zoute bronnen van het Kreiler woud	Sneek
16. De kracht in het alledaagse	De slimme vissersdochter	Bolsward
17. Een klein offer als niemand kijkt	De houtsnijder van Bolsward	Echten / Tjeukemeer
	Het wicht van Echten	

De eilanden

18. Buiten de boot	Rixt van het Oerd	Ameland
19. Strijd tegen het lot	De Wanda-sage	Vlieland
20. Van de prinses en de troost	De Dodemanskisten	Terschelling

Deze publicatie is tot stand gekomen met financiële steun van de provincie Fryslân.

De auteurs en de uitgever hebben dit boek met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. De informatie is echter aan veranderingen onderhevig. Wij stellen het op prijs veranderingen, correcties en suggesties te ontvangen zodat deze op de website en in een eventuele volgende druk verwerkt kunnen worden.

Voorwoord

De grond onder onze voeten heeft een verhaal. Als we door het landschap lopen, zijn we ons daar niet altijd van bewust, maar de aarde onder ons is oud. Al eeuwen hebben er mensen gelopen en rondgetrokken. Ze hebben er huizen gebouwd en kerken gesticht. Verhalen verteld en liederen gezongen. Het landschap heeft een ziel.

De sagen en legenden die in dit boek zijn verzameld en bewerkt hangen niet in het luchtledige, maar horen elk bij een concrete plek. Die plekken zijn ook vandaag de dag nog de moeite waard om te verkennen. Net als de sagen zelf: als je de vragen en thema's die ze opwerpen overdenkt, komen de verhalen opnieuw tot leven en blijken ze nog altijd actueel.

Het unieke aan deze bundel is dat ze aan elkaar worden gekoppeld: de grond en haar verhalen, wandelen en bezinning. Door op deze manier door het landschap te lopen, kunnen we ons eigen verhaal eraan toevoegen. Zo laten wij vandaag de dag weer nieuwe sporen na. Lopen door het Friese land krijgt trekken van een pelgrimstocht, waarbij de tocht door het landschap een afspiegeling wordt van de reis door het leven zelf.

In twintig hoofdstukken worden evenzoveel verhalen verteld, die zich elk afspelen in of bij een Friese plaats. Ze worden gevolgd door een aantal bezinnende vragen om verder over na te denken. Historische informatie en wandeltips nodigen je uit om in het voetspoor van het verhaal te treden.

De informatie die in elk hoofdstuk is opgenomen, is geselecteerd aan de hand van het thema van het verhaal, en hoeft dus niet volledig te zijn. Voor meer informatie of alternatieve wandelroutes bij elke plaats, zijn adressen van het plaatselijke toeristeninformatiepunt overzichtelijk bijgevoegd.

Verlies je net als monnik Johannes uit de buurt van Franeker in het gezang van de vogels en ervaar een moment van eeuwigheid. Overpeins met het vrouwtje van Stavoren de waarde van goud versus graan, of oefen je in creatief denken zoals de visserdochter uit Sneek.

Wandelen met oude verhalen brengt je op nieuwe wegen.

Geertje de Vries

1. Helden in het water

Grutte Pier

Kimswerd

De waarzegster keek op van haar kaarten, naar de man aan de andere kant van de tafel. Een zeeman, dat had ze al geroken nog voor hij zich had voorgesteld. Pier Gerlofs Donia van Kimswerd, 'Grutte Pier', in hoogst eigen persoon. Drie koppen stak hij boven de vrouw uit. Zijn schouders zo breed dat hij zijdelings door de deur naar binnen moest. Nu zat hij kleintjes en gespannen voor haar, zijn enorme zwaard naast hem tegen de tafel. De waarzegster bekeek de kaarten opnieuw.

"Ik zie vuur. Een kerk, een boerderij. De dood... En een begin."

Pier schraapte kort zijn keel.

"De kerk van Kimswerd", knikte hij. "Het vuur is het vuur van de plunderende Saksen. De hoeve was van mij. De dood... Was voor mijn vrouw."

Pier dacht terug aan de dagen na de brand. Aan de herberg gevuld met woedende mannen uit Kimswerd, Arum en alle andere dorpen die door de Saksen waren bezocht. Sommigen droegen de geur van brandend hout nog in hun haar. Ze waren alles kwijt. En mannen die niks meer te verliezen hebben, zijn de gevaarlijkste, wist Pier. De leegte moest gevuld. Het was het begin van zijn Arumer Zwarte Hoop.

De waarzegster liet de kaarten soepel door haar handen gaan en legde vier nieuwe op tafel.

"Ik zie zwarte handen. De dood. De zee..." Op de tekening werd een klein schip omringd door golven met witte koppen.

"Mijn verleden ken ik al, vrouw. Daarvoor zit ik hier niet", snoof Pier onrustig.

"Het verleden is het pad naar de toekomst. Heb geduld. De zee dus. Een zee van bloed."

Pier grijsde. "Maar niet ons bloed." Hij liet zijn vinger langs zijn zwaard glijden. Sinds de hertog van Gelre hem de kapersbrief voor de Zuiderzee had gegeven, was hij gestopt met het tellen van de Saksische en Hollandse koppen die dit staal had laten rollen. Laat staan de gevangenen die ze overboord hadden gezet en verdrongen. Niet dat hij ze geen kans had gegeven. Elke man die zijn loyaliteit aan de Friezen kon bewijzen, werd gespaard. 'Bûter, brea en griene tsiis, wa't dat net sizze kin is gjin oprjochte Fries'.

Deze magische woorden konden je leven redden. Ze probeerden het allemaal, maar slechts een enkeling slaagde.

Een nieuwe kaart haalde hem uit zijn dagdroom.

“De zee...” Nog een kaart. “De dood...”

“Ja, mens, dat weet ik nu wel”, mopperde Pier. “De zee en de dood, dat is nu, maar wat verder? Wat komt daarna?”

“Dit is de toekomst al. Dit is jouw dood. De zee.”

“Wat?” Pier ging recht zitten en keek naar de kaarten. De kolkende golven op de verweerde tekening leken nu donkerder en dreigender, het scheepje een weerloze speelbal. “Wanneer?”

“Binnenkort.”

“Kan ik dan de zee niet meer op? Maar mijn mannen dan? En mijn eed aan de hertog?”

“De hertog?” De waarzegster trok een wenkbrauw op. “De hertog vecht toch alleen voor het Gelderse land?”

“Onzin. Zeggen die kaarten dat? De hertog is onze trouwste bondgenoot!”

“Je hoeft geen helderziende te zijn om zijn echte bedoelingen te begrijpen.”

“Zwijg mens. Wat weet een heks nou van politiek?” Pier stond op en greep zijn zwaard. Zijn stoel kletterde achter hem op de grond. Bij de deur stootte hij zijn hoofd.

Dat was het laatste dat de waarzegster van Grutte Pier zag. Later hoorde ze dat hij, kort na zijn bezoek, de kapersvloot verlaten had. Twee jaar later was hij gestorven. De heimwee naar de zee was zijn dood geworden, zo beweerde men. De waarzegster had stilletjes geknikt. 'Dus toch de zee...'

Bezinning

De legende van Grutte Pier roept veel interessante vragen op. Was Pier een held of een meedogenloze piraat? Dat nodigt weer uit tot verder nadenken: wat is eigenlijk een held? Wat zijn de criteria? En veranderen die criteria door de eeuwen heen?

Een tendens die je in ieder geval ziet, is dat mensen hun helden vroeger gewelddadiger bleefden dan nu. Een onomstreden held als Alexander de Grote is, in de ogen van nu, ook een nogal rücksichtloze overheerser die met geweld gebieden innam. Ook de figuur van Grutte Pier is verre van vlekkeloos. Aan de andere kant streden de robuuste helden van vroeger meestal wel voor een groter doel dan zichzelf. En misschien was geweld, in de minder gereguleerde samenleving uit de tijd van bijvoorbeeld Pier, daarbij nodig.

Vroeger was gewelddadigheid mogelijk dus een noodzakelijke, maar in elk geval acceptabele eigenschap voor een held. Wat heeft iemand vandaag de dag nodig om een held te kunnen zijn? Wanneer valt een held in het water? Wie is een echte held in jouw ogen?

omgeving

Kimswerd en omgeving

Kimswerd is een klein dorpje aan de Waddenzee. Tot op de dag van vandaag eert het zijn meest beruchte inwoner Grutte Pier, hier geboren rond 1480, met een standbeeld, dat in 1985 werd gemaakt door beeldend kunstenaar Anne Woudwijk. Ook hangt in de ontmoetingsruimte van het dorps huis 'het enige echte zwaard van Greate Pier'. Hoewel hetzelfde zwaard ook tentoongesteld is in het Fries Museum in Leeuwarden. Dat heb je met helden: de overlevering, zowel van hun daden als van hun bezittingen, is niet altijd even eenduidig.

Wel duidelijk is dat in de figuur van Grutte Pier alle belangrijke elementen van de Friese volksaard verenigd zijn. Ten eerste de gerichtheid op de zee: de Friezen hadden tot en met de vroege middeleeuwen het monopolie op de Nederlandse scheepvaart. Daarbij was de grens tussen handel en piraterij niet altijd even duidelijk.

Net zomin helder was het onderscheid tussen gerechtvaardigd strijden voor vrijheid, en de fameuze Friese opvliegendheid. Doordat in Friesland nooit een eenduidig feodaal gezag was gevestigd, gold hier van oudsher de zogenaamde 'Friese Vrijheid'. Die vrijheid was enerzijds een groot goed; anderzijds leidde die tot wetteloosheid en bijvoorbeeld een verschijnsel als 'weerwraak', geoorloofde vergelding voor een moord. Was Grutte Pier nu een held door zijn strijd voor deze vrijheid, of niet?

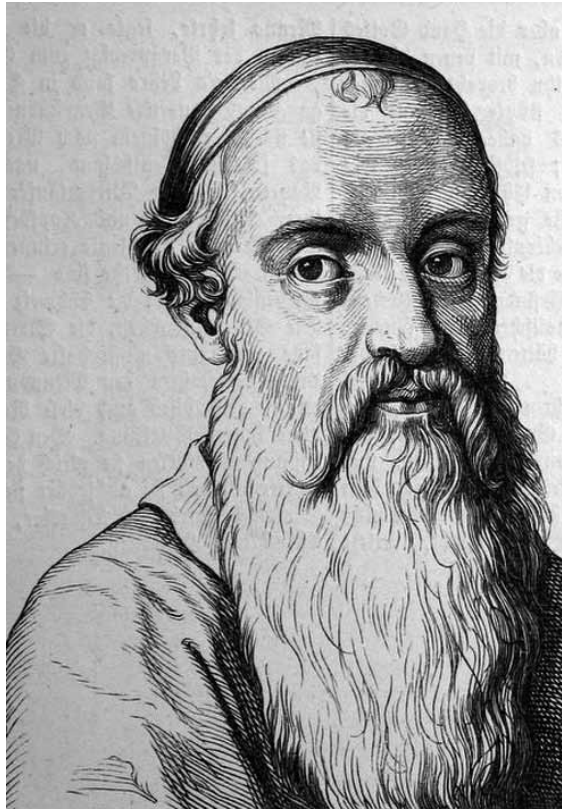
In deze omgeving kom je ook een andere held tegen: Menno Simons. Simons (Witmarsum, ca. 1496), de beroemde reformator, is in alles een tegenpool van Grutte Pier. Hij was van vrijwel onbesproken

gedrag, en zijn aanhangers, de doopsgezinden, zijn fervente pacifisten, die onder andere de dienstplicht weigeren. Jaarlijks bezoeken duizenden Mennonieten uit alle hoeken van de wereld deze streek.

Maak het rondje langs Menno Simons en Grutte Pier, en denk na over de verschillende manieren om een held te zijn: vechtlustig of juist vredelievend. Zullen we ooit definitief weten wat beter is? Zelfs op het blazoen van Simons zit een klein smetje: waar hij nu steevast wordt afgebeeld als een ascetische man met een nobele oogopslag, zo werd hij ooit door een tijdgenoot beschreven als 'een vette, zware man met een scheef gezicht en kreupel'.

Tja. Of je als held de geschiedenis doorstaat of in het water valt, dat bepalen uiteindelijk toch wij gewone stervelingen.

Menno Simons

Wandelen

Rondwandeling Pingjum – Kimswerd – Witmarsum, 14 km.

Deze route voert onder meer over de dijkjes van de beroemde 'Pingjumer Gulden Halsband', de ring van kwelderwallen rond Pingjum.

Het WV-kantoor met informatie over deze route is dat van Makkum.

Praktische informatie

WV Makkum:
Pruikmakershoek 2
8754 ET Makkum
0515 231422